

I m a

Dr. Brassai Sámuel felett

1897. június 26-án.

Örök Szellem! Kezdet és végnélküli Valóság! Nagy Isten! Szent tisztelettel, lelkünk mély alázatával borulunk le előtted, hogy könyörgésünkben veled érintkezve, téged imádva, megszenteljük a gyásznak és keservnek e pillanatát s a siraiom völgyében is égi fényt keresve, a halálban is életet találjunk.

Ama koporsóban, melyre a kegyelet legmélyebb érzelmeivel tekintenek a mi szemünk, ez egész évszázad átélt embertársunk haló porai nyugosznak. Oly nagy idő ez az emberi élet óráján, a melyet csak kivételképpen érhet meg egy-egy kiválásztottad e földön. Mert a mint írva is van: *„a mi életünknek napjai 70 vagy mennél fennebb 80 esztendő, mely mikor hirtelen elmúlik, elrepülünk.“*

Szent álmélgodás fogja el azért mindenek előtt lelkünket, oh Isten, a te dolgaidon, melyeket cselekedtél, hogy az elhunytat, kinek utolsó tiszteletét e helyen megadni egybegyültünk, oly nagy, oly hosszú időn át megtartottad. Oh, hiszen azok közül, a kiknek bölcsője az övével egyszerre ringott, vagy a kikkel ártatlan gyermekjátékait eljátszotta, ma aligha egy is a földön jár. Ifjuságának barátai s férfi korának osztályosai közül bizonyára többen vannak ma ott künn a szomorú füzek alatt, mint közöttünk. Nemzedékeket látott jönni és elmenni, nagyra nőni és elenyészni maga előtt. Átélté e nagy század viharait és küzdelmeit, dicsőségét és aggodalmait, a melyeket mi, hozzá képest többnyire mindnyájan csak gyermekek, részben csak könyvekből ha tudunk és ismerünk.

Es ezt az álmélgodást lelkünkben még fokozza az, ha végig tekintünk dicsőült patriárkánk életén, mely rakva van ragyogó tettekkel, nagy emlékekkel, mint az eget átívelő tejut örökfényben tündöklő csillagokkal. Mert szép és ékes korona ugyan a vénség, s magában is tiszteletet parancsol; de ennek a koronának is csak az adja meg valódi becsét és jelentőségét, ha abból az életnek nagy és szép cse-

lekedetei sugároznak ki, a melyeket az idő sem fog, nem tud megemészteni.

Ki tudná, Uram, e pillanatban számon venni mindazt a munkát, a mit idvezült halottunk egy évszázra terjedt életében a szellem birodalmában elvégzett? Hiszen alig van az emberi ismeretnek oly mezeje s a tudományoknak oly ága, a melyekben ő otthonosnak ne érezte volna magát. Fű, fa, virág, állat és ember a földön; nap, hold, csillagok és ezeknek járása a kiterjesztett égboltozatján; népek és nemzetek története, soknak nyelve is; a természet tüneményei és ezeknek törvényei; az erkölcsi világrénd; a társadalom célja és rendeltetése; a szépnek nyilvánulása a művészetben, az összhang a dalban és zenében; minden de minden, a mi az emberi ész kutatásainak és vizsgálódásainak tárgya lehet, az ő nagy szellemét egyaránt foglalkoztatták, sokban azok közül világító fáklyaként szolgált és fog szolgálni még késő századokig nagyszámu műveivel, melyekkel az irodalmat gyarapította, nemzeti közmívelődésünket előmozdította s magának a halhatatlanságot biztosította.

Légy áldva azért, mi Urunk, Istenünk, hogy azt a szellemi fényt, melyet idvezültünk elméjében meggyújtottál, ily soká lobogásban tartottad közöttünk. És légy áldva, hogy e szellemi fényt a szívnek hasonló mérvű jóságával és nemességével kötötted össze, a mely nélkül az értelem világa csak olyan, mint a téli nap: világít, de nem melegít. Oh mert hányszor találkoztunk tudósokkal és bölcsesekkel, a kiknek társaságában úgy érezzük magunkat, mintha havasok lábainál ülnénk vagy jégtorlaszok között járnánk. Megbámuljuk őket, de nem vonzódunk hozzájuk, sőt alig várjuk, hogy megszabaduljunk társaságuktól. Nem így, oh nem így éreztük magunkat öreg tudósunk, bölcs barátunk társaságában; mert barátja volt ő a legifjabbnak is közöttünk, ki lábaihoz ült, hogy őt hallgassa.

Az ő közelében mintha nem is éreztük volna azt a nagy távolságot, a mely őt tőlünk tudásban, ismeretben, szívjóságban és nemességben elválasztotta; mintha mi is vele tudósabbak, bölcsőbbek és nemesebbek lettünk volna. Az ő ajakán még a tudományos kérdések is elvesztették merevségöket s azokat oly formában tudta közölni, hogy mindenki gyönyörrel hallgathatta és épülhetett is beszédeiből. Nem egy élő tudósunk van, a ki előtt ő tette vonzóvá a tudományt s ő vezette be annak csarnokaiba. Társalgásában pedig a gyermekig le tudott ereszkedni. Nem tartotta magára nézve lealázónak bárkivel is szóba állani, a kik őt felkeresték vagy hozzá folyamodtak. Pedig hányan keresték fel és hányan folyamodtak hozzá, gyakran egészen

ismeretlenül is. És ő, hiven az írás ama szavaihoz: *ne tudja a te jobb kezed, hogy a bal mit cselekszik*, tanácsát, segélyét nem tagadta meg senkitől. Százan, ezren lesznek az országban szerte-szélylyel, a kik az ő szívének jóságát áldják. Lesznek, a kik pályájukat is neki köszönhetik. Mert a mely ifjuban tehetséget ismert fel, azt nemcsak buzdítani és bátorítani, hanem célja elérésében támogatni is kész volt. Jutott neki a kevésből is, hogy másokkal jót tegyen, mivel magának könyvein kívül nem sokra volt szüksége. Egyszerűen és takarékosan élve, a közczélokra is mindig tudott áldozni, úgy hogy nevét nemcsak mint tudós, hanem mint jóltevő-emberbarát is megörökítette.

Ezekre, a világos értelemre és a nemesen érző szívre gondolhatott, oh Uram, szent dalnokod is, a mikor így szólott: „*Micsoda az ember, hogy megemlékezel róla? Vagy az embernek fia, hogy meglátogatod őtet? Noha valamennyire kisebbé teremtetted az angyaloknál: mindazáltal dicsőséggel és tisztességgel megékesítetted őtet.*“ De bár minden embert e dicsőségre és tisztességre hívtál el, aránylag mégis csak kevesen juthatnak azokhoz; mert hiányzik keblökből az akarat-erő, a mi egyedül biztosítja minden munkánkban, minden törekvésünkben a sikert; hiányzik az a kitartás, mely nem ismer lankadást s nem engedi időnap előtt elhomályosulni az elme fényét, nem engedi megkeményedni, megkérgesedni a szív nemesebb érzelmeit.

Szerető szent Atyánk, Istenünk! Az elme fénye és a szív jósága mellett Te az akarat-erőnek is oly mértékével áldottad meg az idvezültet, a minővel csak ritkán találkozunk. Részben talán annak tulajdoníthatjuk azt is, hogy élete oly hosszúra terjedt; mert akarta, hogy éljen és élt. De az bizonyos, hogy lelkének ez a nagy és törhetlen akaratereje segítette meg és tette lehetővé, hogy oly sok irányu és nagymérvű ismeretre szert tegyen, annyi tudományt összegyűjtsön és beraktározzon elméjének tárházába, s azokat ismét két kézzel szórja szét ujabb termésre. A mit ő feltett magában, hogy megtanul, azt megtanulta. A mire rávetette magát, hogy megértse, addig nem nyugodott, a míg meg nem értette. A mit elvégzett, hogy megcselekszi, megcselekedte. Tevékenységében kora sem akadályozta meg. Folyton írt, olvasott, dolgozott. Különben nem is volt ő oly öreg, mint évei után tarthattuk. Mert emlékező, gondolkozó és ítélő tehetsége a száz év küszöbén sem fogyatkozott meg. Szemeiből, fejének ezüst fűrtjei alól is élet, elevenség, mondhatni ifjai tűz sugárzott ki. Alig 3—4 hónapja, hogy lerokadott. De kór-ágyában sem hagyta el lelki ereje. Az utolsó napokig örömmel fogadta barátait, jó embereit, rokonait és tisztelőit. S panasz nem jött ajkára akkor sem, a mikor már

lehetetlen volt nem hallani neki is az intő szót: eddig és ne tovább.

Mi Urunk, Istenünk! Ime ily kiváló lelki és szellemi tulajdonokkal megáldott, ismeretekben gazdag, munkásságáért szintugy mint jellemeért egyaránt köztiszteletben részesült, országos hírnevű nagy embert siratunk mi az elhunytban. S bár nem panaszkodhatunk a miatt, hogy időnap előtt szőlítottad el körünkől, mégis lelkünk legmélyebb fájdalomával tekintünk koporsójára. Oh, mert az ilyen nagy szellemeknek kialvása mindig korai és súlyos veszteség. Ha a vihar egy ifju csemetét, a mely még gyümölcsöt nem is termett s talán nem is fogna teremni kedvünk szerint, sodor ki tövéből, alig vesszük számba. De ha egy százados cserfát, a melynek árnyékában nemzedékek hosszú sora talált üdülést és dús koronájával erre még mindig alkalmat szolgáltatott volna, tör össze és semmisít meg, ki állhatna meg megilletődés nélkül roncsai mellett. Az idvezültben nem egy gyenge mécsvilágot, hanem egy óriási szellem-lángot oltott ki a halál szele. Megszünnév szive dobogni, nemcsak egy kised csermely szakadt meg, mely egy csolnakot sem bír meg, hanem egy nagy folyam tünt el, mely hullámain gazdag kincsekkel megrakott hajókat hordozott. Halála megmérhetetlen veszteség nemcsak nekünk, a kik őt itt siratjuk: szeretteinek, rokonainak, barátainak, tisztelőinek s e nemes városnak, mely büszkén számíthatta polgárai közé, hanem háánknak és nemzetünknek, — veszteség az egész tudományos világnak és emberiségnek.

De bár ily nagy és megmérhetetlen is a mi veszteségünk, kezeinket ajkainkra tesszük és nem zugolódunk ellened, szerető szent Atyánk! már azért sem, mert ezzel talán leginkább megbántanók idvezültünk szellemét, kinek oly erős volt hite benned is, mint az igazságban, melyet szüntelen keresett és a melyben állandóan élt. Őt a tudomány, a bölcsesség sem tette hitetlenné, mint sokakat azok közül, a kik az övénél esetleg jóval kevesebb tudományyal és bölcsességgel már nem tudnak és nem akarnak neked, oh Isten! helyet adni a világban, a melynek pedig emberi ész még nem mérte meg határait. Ő nem fordult el a vallástól, az egyháztól sem; sőt mint egy valódi pap, közremunkált a vallásos érzés ápolására is s a közmívelődés annyi intézménye között nem tette az utolsó helyre az egyházat. A mi hitének és vallásos meggyőződésének egyik legerősebb bizonyítéka lehet, ő mondotta, hogy nemcsak az anyag halhatatlan. S valóban, a ki az ő koporsója mellett is kételkedni tud a halhatatlanságban, arra nézve a halottak feltámadásának sem lehetne meggyőző ereje.

E hitben, hogy a kiszenvedettnek is csak teste lett porrá, lelke, szelleme azonban él és tovább munkál: enyhítsd, oh uram, az ő elvesztése miatt fájalmunkat, töröld le érette gyászba öltözött szerető rokonainak könyeit. Cselekedd, hogy az ő életének nagy és szép emlékei, mint jó mag, termő földre találjanak mindnyájunk kebelében s ha nekünk nem is jut osztályrészül az esztendőnek oly szép száma, mint neki jutott, azt az időt, a mit kegyelmedből itt e földön tölthetünk, igyekezzünk felhasználni és értékesíteni, mint ő levé. Adj hazánknak és nemzetünknek a dicsőülthez hasonló nagy szellemeket, a kik nyomában lépve, az ő kitartásával, erélyével és sikereivel keressék az igazságot, fejlesszék a tudományt, mozdítsák elő a közművelődést s mindezek által trjesszék a te országotat.

Egy évszáz terheit elviselt s azok által szintén elviselt porréseinek végre adj csendes pihenést a sirban, az ő nagy és nemes lelke, lángszelleme, a mi hitünk szerint már úgy is megkezdette újabb munkásságát abban az új pályakörben, a melybe elhívtad.

Szent fiad, az Úr Jézus nevében kérünk hallgasd meg könyörögésünket. Amen

Bucszó.

Isten veled már drága Öregünk! kedves Brassai bácsi! Nem tudom, hogy a halottat siratva vagy a halhatatlant üdvözölve vegyek-e bucsut tőled. Mert hogy nem láthatjuk többé jóságos arcodat, nem gyönyörködhetünk nemes tekintetedben és nem hallhatjuk nyájas szavaidat, bölcs tanácsaidat és elmés beszédeidet — ez fájdalommal tölti el keblünket. De a midőn koporsódnál is érezzük szellemed erejét, mikor tudjuk, hogy halandóból halhatatlanná lettél: avagy nincs-e okunk téged üdvözölni?!

Igen, ha csak sirodra gondolunk, mely nem sokára elfedi porrészedet, akkor méltán kelhet fel ajkainkon a jaj-szó, nemcsak nekünk, a kik itt megjelentünk, hogy az utolsó tiszteletet megadjuk neked, nemcsak egyházunknak, melynek te legnagyobb büszkesége és dicsősége voltál; hanem általában hazánknak és nemzetünknek, mely hogy menyire becsült tégedet, erről többször s legközelebről a napokban is neked magadnak is alkalmad volt meggyőződni azokból a nagyszámu üdvözlletekből és szerencse-kinánatokból, a melyekkel születésednek százados évfordulója alkalmából, a legfelsőbb helyről kezdve, mindenfelől kitüntettek, elhalmoztak s ezzel mintegy megaranyozták életed alkonyát is.

De ha nemcsak a sirra, hanem az emlékoszlopra is gondolunk

— nem arra, a melyet a hálás kegyelet álitand majdan sirodhoz, hanem arra, a melyet te állítottál fel magadnak az életben, arra az emlékoszlopra, a melyről egyik nemzedék a másik után nemcsak azt fogja leolvasni, hogy mikor születél és mikor haltál meg, hanem azt is megtudja, hogy ezen két időpont között mi-mindent tettél és végeztél és mit köszönhet neked: akkor lehetetlen, hogy ne üdvözlünk égi utadon, a melyen már az örökkévalóság mezeire jutottál.

Fogadd hát könyeinkkel együtt üdvözlésünket is!

Mi hiszük, hogy szellemed fénysugarai nem vesznek el a sir éjjelében, a minthogy emléked is itt marad mindörökké, mindörökre!
Isten veled! Isten velünk!

FERENCZ JÓZSEF,
unitárius püspök.

*

Bucsuszó Brassai sirjánál.

Feltartóztatunk nagy utadban még egy pillanatra Kedves Halott! hadd nyomja szelid és fennkölt homlokodra bucsu csókját a kolozsvári unitárius főiskola, mely neked első nyilvános iskolád volt s melynek szellemi kincseit soha senki olyan fejedelmi bőkezűséggel vissza nem fizette, mint te tetted.

Még akkor is és azután is, midőn sas-szárnyaid magas röptével e szűk hajlékból kiemelkedtél s a nemzeti művelődés és tudományos élet tágas tért és palotákat nyitott meg tüneményszerű talentumod előtt: a gyermeki hűség szeretetével halmoztad el azon szerény hajlékot, melyben tanulásod és tanításod páratlanul nemes szenvedélynek hoztad első áldozataidat.

Az ifjuság, melynek jóltevője, a tanítói kar, melynek Socratese, és az előljáróság, melynek díszje voltál, mindig érezte közelséged melegét és azt a boldogító hatást, mit egy erkölcsi és szellemi nagyság ellenállhatatlanul gyakorol környezetére. S hogy e hatás rajtunk kívül oly sokakra terjedett ki, mint csak a legkiváltságosabb keveseké e hazában: még inkább növelte a mi ragaszkodásunkat, tiszteletünket és szeretetünket irántad.

S midőn most úgy látszik, mintha elveszitenénk s rá gondolkunk a hihetetlenre, hogy ajkaidnak bölcseségén többé nem csünghetünk, jóságos szemeidnek barátságos tekintetén föl nem melegedünk: a nagy veszteség tudatában megszakgatnók ruháinkat és az igaz fájdalom könnyeivel elárasztanók koporsódat.

De ha élted hatalmas folyamán, innen az örökkévalóságba való